Forfatteren Anton Nielsen

Af J. Heltoft

Det er i Aar 50 Aar siden, at Forfatteren Anton Nielsen afgik ved Døden. I Munkebjergby arbejder man paa at faa rejst en Mindesten for ham ved den Skole, hvor han virkede fra 1858—1868, og hvor han skrev »Fra Landet«. Det er naturligt, at »Historisk Samfund for Sorø Amt« gennem en Artikel i Aarbogen opfrisker Mindet om ham i Forbindelse med et Forsøg paa en Vurdering af hans litterære Indsats.

I

Anton Nielsens Fader hed Lars Nielsen og var født 1799 i Rørby Sogn ved Kalundborg, hvor Faderen, altsaa Anton Nielsens Farfar, Væver og Husmand Niels Larsen, havde et Hus paa Uggerløse Bys Udflyttermark. Niels Larsen nød en vis Anseelse og kunde i Modsætning til adskillige af Gaardmændene baade læse og skrive. Man betroede ham endog at holde Skole for de mindste Børn i Uggerløse, saa de kunde spare den lange Skolevej til Rørby. Naar de havde lært A.B.C.en, begyndte de at læse i Det nye Testamente. Hver Morgen sang han med høj Røst en Morgensalme. Nogle kaldte ham »Den hellige Niels Larsen«. Men han havde ingen Forbindelse med pietistiske Lægmandskredse.

Anton Nielsens Far, Lars, var det ældste af Børnene og fik Plads hos en Gaardmand, da han var 8 Aar gammel. Der var Forventning og Spænding i Hjemmet, da Faderen var borte for at fæste ham. Anton Nielsen har i sin lille

Fortælling »Hyrdedrengen«, som tidligere havde en fast Plads i danske Læsebøger, givet et Billede af det lille Hjem paa Uggerløse Mark i Aaret 1807:

»Ved Aftenstid titter vi ind i et fattigt Hjem. Der er ikke Lys, men Maanen skinner saa klart, at vi kan se alt, hvad vi bryder os om. Der er kun en lille Stue paa to Fag, og dog er Pladsen benyttet saa godt, at den er stor nok til Arbejdsværelse for Husmoderen, Studereværelse for hendes Herrer Sønner, naar de staver, Spiseværelse for 6 Mennesker om Dagen og Soveværelse for lige saa mange om Natten.«

Endelig kom Faderen hjem.

»Folkene er skikkelige,« sagde han for at trøste den ængstelige Dreng. »Det er en god »Madplads«, og det er jo det vigtigste. Og saa skal du have en splinterny Klædning for i Sommer, Hue og Halsklæde, Stumptrøje, Vest og Bukser, Hoser og Hosefødder og de Træsko, du slider.«

Tre Somre i Træk havde Lars denne Plads, og efter Konfirmationen fik han ogsaa en Tid Plads ved Landbruget; men da han hverken voksede sig høj eller kraftig, skønnede hans Forældre, at han var uegnet til Landbrugsarbejde, og bestemte, at han skulde være Skrædder. Han fik udlært, da han var 17 Aar, og arbejdede derefter som Mester ved at gaa paa Omgang i Gaardene.

Den unge Skræddermester var ualmindelig læselysten. Han læste ofte flere Gange de faa Bøger, som fandtes i de Hjem, han kom i. De fleste af dem var Andagtsbøger, af verdslig Litteratur huskede han senere Titlerne Holger Danske, Markolfus og Robertus von Agerkaal.

En Dag i Aaret 1820 skulde hans Morbror køre Lærerens Søn fra Jerslev til Optagelsesprøve paa Seminariet i Jonstrup. Lars Nielsen fik Lov at komme med. Han vilde gerne se en anden Egn, og det var jo spændende, om nu Lære-

Anton Nielsen
(Efter Litografi 1866).

rens Søn blev optaget. Han og Morbroderen overværede de mundtlige Prøver og kom ogsaa ind i det Klasseværelse, hvor Forstanderen eksaminerede i Religion. Da en af Aspiranterne var færdigeksamineret, kaldte Forstanderen paa Lars Nielsen, idet han ikke vidste, at denne blot var Tilhører. Lars Nielsen forsøgte at forklare dette, men Forstanderen afskar bestemt og hvast alle hans Indvendinger og begyndte Eksaminationen. Det viste sig nu, at Lars Nielsen kunde huske sin Bibelhistorie, og da han iøvrigt svarede fornuftigt paa Forstanderens Spørgsmaal, forløb denne Prøve særdeles tilfredsstillende. Efter Samraad med Morbroderen besluttede Nielsen nu ogsaa at lade sig prøve i de andre Fag. Ganske vist kneb det i Regning, men da samtlige

Prøver var færdige, havde Lars Nielsen bestaaet, mens Skolelærersønnen var dumpet.

Der blev virkelig nu skaffet Midler, saa Lars Nielsen kunde ombytte Skrædderbordet med Skolebænken, og efter tre Aars Forløb bestod han Eksamen i 1823 og blev derefter Hjælpelærer i Brejninge ved Kalundborg. Her blev han forlovet med Præstens smukke Husjomfru Frederikke Marie Olsen, som var Datter af en Eskadronskirurg i Vordingborg. Samme Aar fik Nielsen Kald i Sneslev ved Fuglebjerg, og her blev Anton Nielsen født 5. Maj 1827. 1833 flyttede de til et bedre Embede, Reerslev ved Ruds-Vedby. 1875 tog Lars Nielsen sin Afsked og flyttede til Vesterskjerninge paa Fyn, hvor Anton havde begyndt en Højskole. Aaret efter døde hans Hustru. Højskolen blev senere flyttet til Ollerup, og her døde Lars Nielsen, »Gamle Nielsen«, som han blev kaldt, 1889.

Aaret før var hans Erindringsbog »Gamle Nielsen« blevet trykt. Sønnen havde nedskrevet, hvad Faderen havde fortalt.

Denne Bog indeholder Skildringer af Bondeliv i Holbæk og Sorø Amter i første Halvdel af 1800-Tallet. Fra Sneslev-Tiden fortælles om, hvordan Nielsen for at bøde paa Kaldets magre Indtægter havde paataget sig at være Tiendetæller for Forpagter Rasmussen paa Kastrup. Nielsen red langs Travehobene, mens Bonden skulde følge med og tælle Negene højt samt tage hvert 11. og 12. Neg ud paa Marken. De saaledes udskudte Neg skulde nu køres hen til Tiendetageren og tælles igen. Saa først kunde Bonden begynde at køre sit Korn ind.

Tiendetælleren maatte nøje paase, at Bonden ikke begik »Tiendesvig«, hvilket kunde ske ved, at han sprang Neg over under Tællingen. Det skete ogsaa, at han havde sat daarlige Neg ind som Nr. 11 og 12, eller at han havde sat tre Rækker Neg sammen i Hobene i Stedet for to.

Elisabeth Nielsen, f. Gøtzsche
(Efter Fotografi)

Anton Nielsen
(Efter Fotografi)

Nielsen var en flink og flittig Mand, som fik mange Venner baade i Sneslev og Reerslev. Biskop Mynster visiterede Reerslev Skole 1847, da der var 163 Børn i Skolen. Biskoppen skrev om ham: »Degnen er en meget brav og duelig Mand, og det fortjener al Ros, at han kan bringe et saadant Antal Børn saa vidt.«

Særlig fint var Børnenes Standpunkt i Religion og Dansk, mindre godt i Regning og Skrivning.

I øvrigt var han noget af en »Altmuligmand«. Han var Foregangsmand i Havedyrkning. Han kunde lodde, dreje og snedkerere lidt. Han satte Skrivelser op for Bønderne, og han paatog sig at male Billeder af Bøndernes Gaarde. Selv om han paa den Maade tjente lidt ekstra, var han ofte i Pengeforlegenhed. Han vilde gerne samle gamle Ting fra Bondehjem og købte dem op ved Auktioner, og han lod ikke gerne fattige gaa uhjulpet fra sit Hjem. Hans Hustru

maatte imidlertid ofte sige: »Nielsen, vi har ikke Raad til det!« Hun havde økonomisk Sans og styrede Huset med Dygtighed. I Tusmørket fortalte hun ofte om sit Barndomshjem i Vordingborg og om Præstegaarden i Brejninge. Hun havde dèr kendt en Kultur, som hun gerne vilde føre ind i sit Hjem. Maaske forstod hun dog ikke helt at skelne mellem, hvad der var virkelig Kultur, og hvad der var udvendig Form.

Naar Sønnerne Anton og Ferdinand ikke blev undervist sammen med Børnene i Skolestuen, bundede det vist blot i, at hun vilde bære sig ad som den Tids Præstehjem, som i Almindelighed ikke vilde lade deres Børn gaa sammen med Bøndernes Børn. Det var ogsaa Moderen, som satte igennem, at Bønderne skulde bruge Tiltaleformen »De« over for Anton og Ferdinand, mens de var Drenge. Bønderne sagde nemlig »De« til Præstens Børn, og saa skulde der vises Degnens samme Respekt.

I Reerslev var der en Del Forsamlingsfolk. Skønt Nielsen ikke havde meget tilfælles med pietistiske Kredse, deltog han ofte i deres Møder. Han vilde nemlig gerne være med, hvor Folk samledes om andet end det rent timelige.

II

I Aarene 1845—48 var Anton Nielsen paa Jonstrup Seminarium. Flittig var han ikke, Lærerne var ret aandløse i deres Undervisning, saa Udbyttet blev ikke stort. Forstanderen gik saa vidt, som han turde, i rationalistisk Bibelfortolkning. Med Forsæt holdt man »Aanden fra 48« ude. Den skulde ikke forstyrre Eleverne i deres Eksamenslæsning. Da Anton Nielsen ved Afslutningen fik sin Gennemsnitskarakter, gav han et Hop af Forbavselse: Han havde faaet Meget duelig, 1. Karakter.

Men een stor Oplevelse fik han i sin Seminarietid. Han blev ved et Sommerbal heftig forelsket i en Gæstgiverdatter fra Nordsjælland. Ved senere Baller spejdede han efter hende. Han saa hende aldrig mere. Men endnu 40 Aar efter kunde han skrive:

Du kom saa glad og frejdig,
de andre lod du staa,
og ved Musikkens friske Bør
vi lod vor Snekke gaa.

Saa mangt et Ord vi talte
den korte Nattestund,
de staar uslettelig
her i mit Hjertes Grund.

Jeg saa dig aldrig siden:
det maatte være saa.
Min Levedag blev tung og mørk,
min røde Kind blev graa.

Men midt i Mørket lyste
min Due, hvid og klar.
Dit Billede blev saa tit min Trøst,
den eneste, der var.

Dit unge, friske Billed,
det maa jeg kalde paa.
Min Hjærtensallerkæreste!
du kan vel mig forstaa.

Nej, lad mig aldrig se dig
i Alderdommens Skær,
min Ungdoms fagre Morgendrøm,
umistelig og kær.

Maaske er Billedet af hende kommet til at lyse stærkere i samme Grad, som han selv blev mere ensom. Men en overvældende, næsten uforstaaelig Betydning for ham fik dette korte Møde i Ungdomstiden.

I ca. 1½ Aar havde Anton Nielsen Huslærerplads hos den fortræffelige Præstefamilie Schiødte i Store Fuglede, Holbæk Amt. 1850 blev han udskrevet til Soldat; men da Krigen kort efter sluttede, kom han ikke ud i Felten. Han vendte hjem og blev Andenlærer i Jyderup. 1854 flyttede han til den nyoprettede Roneshøj Skole i Gierslev Nord for Slagelse. Imidlertid havde Broderen Ferdinand faaet Eksamen fra Jonstrup og var en Tid Andenlærer i Kirkestillinge Nordvest for Slagelse. Her fik han som Elev Zacharias Nielsen, der senere blev kendt over hele Landet som Forfatter, og som mange Aar efter skrev et Digt om sin Barndomslærer, hvori det bl. a. hedder:

Jeg føler, at endnu mit Sind
han stundom kærlig aver
og styrer til min Pegepind,
naar Hjertets Sprog jeg staver.

»En mild ung Mand, som blev afholdt af Børnene,« skriver Zacharias Nielsen om ham i sin Bog »Minder«.

Brødrene mødtes ofte i Reerslev Skole. De havde begge Talent for at skrive smaa Digte. Ferdinand fik da ogsaa nogle Smaating trykt, skønt Anton kritiserede dem ret haardt. Ferdinand kritiserede ogsaa Antons Digte og sagde bl. a.: »Du bliver aldrig Digter, men du kan blive til noget som Prosaist!«

Gamle Nielsen fortæller, at Anton Nielsens første trykte Arbejde var Ungdomsvisen »Til Pintse, naar Skoven bliver rigtig grøn«. Den blev skrevet i Jyderup 1851 til en dengang

yndet Folkemelodi og gik med den Landet rundt. Den handler om to unge, som træffer hinanden paa et Skovbal, hvor de danser en Wienervals sammen. Han længes nu Aaret igennem efter næste Pinse, da der igen skal være Skovbal. Men — mon dog Skoven aldrig vil springe ud? Skulde der være en Fejl i Almanakken?

Men kommer saa een Gang den gode Tid,
da skal jeg pynte mig ret med Flid,
og træffer jeg saa min raske Tøs,
ja saa skal Valsen gaa rigtig løs.

At Motivet til Visen er hans egen Oplevelse i Jonstrup, er der næppe Tvivl om. Men der er Lune over Fremstillingen. Oplevelsen var kommet paa Afstand. I Fortællingen »Par om Par«, som findes i »Bondeliv«, 1866, har han senere benyttet Visen.

En Sommer gæstede Maleren Carl Bloch en Slægtning i Jyderup og stiftede da Bekendtskab med den unge Andenlærer. De interesserede sig begge for Bondeliv, og Anton Nielsen fortalte om den i Egnen udbredte Skik at give Øgenavne. Han nævnte en Del Eksempler og kunde forklare Oprindelsen til de fleste af dem. Carl Bloch morede sig over at høre om dette. Særlig godt syntes han om Navnet »Ole Ligeglad«, hvori der jo laa en Karakteristik. Han opfordrede Anton Nielsen til at skrive disse Navne op og bad om at faa dem tilsendt. Anton Nielsen fik nu øget Interesse for Emnet, samlede en Mængde Navne og inddelte dem i Klasser efter deres Oprindelse og Værdi. Det blev saaledes en ret stor Afhandling, han fik sendt til Carl Bloch. Senere lod han den, undertegnet A. N., optage i et folkeligt Ugeblad, som hed »I Hjemmet«. Denne Artikel danner Indledningen til hans Bondelivsskildringer.

Endnu i Midten af Halvtredserne havde Nielsen aldrig

haft i Tanker, at han kunde skrive Bøger. Men saa kom han i Forbindelse med Svend Grundtvig, der 1854 havde paabegyndt at udgive »Gamle danske Minder«. Dette Værk interesserede Anton Nielsen meget. Han samlede nogle Sagn og sendte dem til Svend Grundtvig, der takkede og skrev, at Anton Nielsen havde det rette Greb paa at gengive Bondens Væsen og Tale med Troskab. 1859 fik han i »I Hjemmet« offentliggjort sin første Fortælling: »En Vinteraften i en Bondestue«. 1860 skrev han til Flinchs Almanak for 1861 »En Mormonhistorie«. For denne fortræffelige Historie fik han sit første Honorar, 30 Rigsdaler. Nu vidste han, at han kunde skrive, og snart kom Samlingen »Fra Landet«, 1. Del 1861, 2. Del 1862 og sidste Del 1863. 1862 udgav han under Pseudonymet Arne »Nogle Fortællinger, Sagn og Æventyr, indsamlede i Slagelse-Egnen«.

Anton Nielsen blev en meget produktiv Forfatter. Op mod 30 Bind har han udgivet. Men hans litterære Indsats er væsentligst at finde i de nævnte tre smaa Bind, ved hvilke han blev Banebryder for realistisk Folkelivsskildring, og om hvilke Henrik Pontoppidan ved hans Død skrev: »Fra Landet« vil blive staaende i vor Litteratur som et Mindesmærke og en Milepæl. Han [A. N.] hørte virkelig med til Gennembruddets Mænd.«

I et Forord til Bogen »Den danske Bonde« (1887) redegør Anton Nielsen for, hvad han havde haft som Maal for sit Forfatterskab. Han vilde skildre Bønderne, saa de »fornemme« eller de dannede Kredse fik et nyt Syn paa dem. Ringeagt og Mistillid skulde vige for Kærlighed og Agtelse. Og derefter vilde naturligt følge et venligt Sindelag fra Bøndernes Side over for »de dannede«.

Senere sætter han — jævnsides det første — et Maal til for sit Forfatterskab: Han vilde føre Bonden fremad i det menneskelige og det kristelige.

»Fra Landet« er skrevet udelukkende med det første Maal for Øje og er saaledes egentlig mere skrevet for de højere Samfundslag end for Bønderne. Grunden til, at han senere sætter et nyt Maal ved Siden af det første, er at finde i hans personlige Oplevelser.

III

Anton Nielsen havde hos sin egen Moder mødt Forestillingen om, at der nu engang maatte være et Skel mellem Bønder og de saakaldte højere Samfundslag. Denne Opfattelse var almindelig i akademiske Kredse og førte bl. a. til en skarp Strid mellem de Nationalliberale og Bondevennerne.

I Gierslev mødte Anton Nielsen de konservative Synspunkter hos Sognepræsten Henrik Frederik Gøtzsche. Slægten Gøtzsche stammede fra Holsten. Henrik Frederik Gøtzsches Farfar kom derfra til Danmark og blev Forvalter paa Saltø, Harrested og Førslev Godser i Sorø Amt. En Søn af ham blev Sognepræst i Jyderup, og dennes to Sønner blev Nabopræster i Vestsjælland, og den ene, Carl Gøtzsche var Sognepræst i Finderup, den anden var den førnævnte Sognepræst i Gierslev. De var begge dygtige og nidkære Præster og kunde tilfredsstille Biskop Mynsters strenge Krav til Logik og Form; men der var ogsaa Inderlighed i deres Forkyndelse, og Biskop Mynster noterer med Tilfredshed, at der ingen Forsamlinger blev holdt i deres Sogne.

Anton Nielsen var Kirkesanger i Gierslev Kirke og har derfor haft en Del at gøre med Familien Gøtzsche, og maaske har Præstehjemmet i Gierslev hørt til de akademiske Kredse, han ønskede at vinde for sine folkelige Synspunkter.

Den 24. Juni 1857 døde Pastor Gøtzsche, 72 Aar gammel. Den 18. November samme Aar blev Anton Nielsen viet til Gøtzsches ældste Datter Inger Elisabeth, kaldet Lise, der var født 11. December 1829.

Om deres Forhold inden Vielsen giver et Digt, skrevet af Anton Nielsen i Forlovelsestiden, nogen Oplysning:

Du gav mig saa mangen en Rosenknop,
der svulmende lukked sit Bæger op
og dufted og rødmed, naar Dag den saae,
indtil den visnet i Urnen laae.

Den deiligste Rose, som du mig gav,
der blomstre skal i min Hytte lav,
o, det er din Kjærlighed, stærk og varm,
gid aldrig den flygte maa fra Din Barm.

Min Jord vil Rosen ei trives paa,
der voxer kun simple Kjærminder blaae.
De Roser røde, dem see jeg ei,
foragt dog ikke min Glemmigei.

Min Kind er bleg, og mit Blod er koldt,
men Troskab i Hjertet jeg dog beholdt.
Og Hjertet har jeg givet dig helt.
Frygt ei! Det aldrig skal vorde delt.

Din
Anton.

Meningen maa være: *Din* Kærlighed er stærk og varm; *min* er af en anden Art, mere kølig, men vær ikke bange: Jeg vil altid være trofast imod dig!

Digtet fandtes i Lises Gemmer ved hendes Død. Endnu i Dag sidder der Mærker i Papiret af den Forglemmigej, Anton Nielsen plukkede i sin Have og sendte hende sammen med Digtet.

Endnu et Digt fandtes i hendes Gemmer. Det er skrevet umiddelbart før Brylluppet, maaske af Broderen Ferdinand i Moderens Navn:

Velsignet være det lille Hjem,
hvor nu Du skal bo og bygge,
hvor stille Glæder vil blomstre frem
i Kjærlighedspalmens Skygge.

Velsignet være din Indgang her,
velsignet hvert Fjed, du skal vandre.
Du kommer med Kjærligheds Rosenskjær —,
som Tiden ei skal forandre.

Du kommer som Vaaren mild og varm
og udbreder Fred og Lykke
og skaber Vaar i min Anthons Barm
og skaber smilende Hygge.

O, drag med Elise i Huset ind,
Guds Engle, blide og fromme,
og see I Taarer paa hendes Kind,
bortkys dem, saa snart de komme!

Velsignet være det lille Hjem
i Kjærlighedspalmens Skygge!
Velsignet være især dog dem,
som deri skal bo og bygge.

Anton Nielsens Moder har glædet sig over Ægteskabet med Præstedatteren. Nu maatte det vel igen blive Vaar i »Antons Barm«!

I Aaret 1858 flyttede Anton Nielsen og hans Hustru til Munkebjergby Skole. Faa Aar efter kom Ferdinand til Bromme, samme Pastorat.

IV

De havde nu en Del gode Aar sammen i Munkebjergby. Breve fra dem viser, at de delte Glæder og Sorger sammen. 1862 blev Ferdinand alvorlig syg. De besøgte ham daglig, til han døde. — I disse Aar kom »Fra Landet«.

Anton Nielsen er fortrolig med Naturen, og hans Historier indeholder mange Naturbilleder, der ofte er tegnet fint og følsomt.

I Indledningen til »En Kjærlighedshistorie« skildrer han kønt en sjællandsk Bondeby, dens Beliggenhed og Naturen omkring den saaledes:

»Byen ligger paa Skraaningen af en Bakke, ved hvis Fod en Aa løber ud i den nærliggende Sø. Husene hæver sig, det ene højere end det andet, lige til Bakkens Top, der indtages af Kirken. Rummet imellem Huse og Gaarde udfyldes af Humlehaver; men Blomster og Urter ser man ikke meget af; thi det er i Sjællands eneste Humleegn, vi befinder os. Imellem Byen og Søen findes en lille Kratskov. Bestiger man nu Toppen af Bakken og ser ud over Byen med de hvide Huse og grønne Humlehaver, over Aaen og Krattet, over Søen med dens mørke Skovkrans, gennem hvilken man skimter de røde Mure af en gammel Herregaard — ja, da tænker man vel, som jeg har tænkt:

»Her er det sødt at leve, tungt at dø!«

Man er klar over, at Anton Nielsen nøje kender den sjællandske Bondeby, som han her skildrer. Det gør han da ogsaa. Det er hans egen By, Munkebjergby.

Anton Nielsens Styrke ligger dog i Folkelivsskildringer. Med Liv og Lune har han levendegjort en Række sjællandske Bondetyper.

Man kommer til at holde af Sognefogden i den gule Gaard,

hvor det forældreløse Barn, »Løbetossen«, faar et virkeligt Hjem. Han er jo lidt glad for sin Værdighed som Lovens Haandhæver samt for, at han har faaet et Ordensbaand, som han i øvrigt altid sørger for at fæste paa sit yderste Klædningsstykke, ogsaa paa sin Overfrakke, saa alle kan se, at han er »dekkereret«. Han taler omstændeligt og i et indviklet Lovsprog om sit Ansvar over for »det juridiske«. Men hans Hjerte er godt, og hans brave og myndige Kone formaar altid til sidst at overvinde alle hans juridiske Betænkeligheder.

I »Min Dagbog i Allerup« findes en Skildring af Arbejdet paa Høstmarken. Der arbejdes haardt, alle er gennemblødte af Sved, men de er muntre og oplagte til Spøg. Da Manden fra Byen, som er paa Besøg derude, vil prøve Meieredet, farer det under Folkenes Jubel dybt ned i Jorden, og saa maa han give »Hønseøl«, en Slags Bøde, som blev affordret enhver, som første Gang — i Spøg eller Alvor — forsøgte sig i Bondearbejdet. I dette Tilfælde bestod Bøden i tre Pægle Brændevin, som blev drukket, da Høstfolkene kom hjem.

Manden rejste snart ind til Byen, men beholdt i sig en Længsel efter Landet og den sjællandske Bonde, som han var kommet til at holde af for hans »Trohjertethed og jævne Væsen, hans Sindsro og Gemytlighed«.

I »Enken« findes en levende Skildring af et Barselgilde. Spillemænd med Klarinetter (som ikke stemte sammen), spillede hver Gang Gæsterne ankom. Saa snart det solide Morgenmaaltid med Brød, Æbleskiver, Snaps og Kaffe var indtaget, ordnede Gæsterne deres Vogne. Forrest kørte en Vogn med Barnet, som skulde døbes, derefter Musikken. Da man naaede Kirken, stillede Spillemændene op ved Kirkeporten og udførte en gemytlig Polka, der varede, til den sidste Person var kommet ind ad Kirkedøren. Da Daabs-

handlingen var forbi, og den første af Følget lod sig se, begyndte Klarinetterne igen, og under fuld Musik kørte man tilbage.

Der blev nu spist og drukket godt, og om Aftenen rydde-des Øverstestuen til Bal, som indlededes med, at Gud-moderen tog Barnet paa Armen og dansede en stille Vals med den Mand, som havde kørt for dem til Kirken.

I Fortællingen »Paa Herregaarden« føjes Herregaardslivet ind i Skildringerne fra Landet. Om Aftenen, mens der er stille bag de nedrullede Gardiner hos Herskabet, samles Folkene i Borgestuen. Toskillingsviserne findes frem, og nu veksler Sang og munter Samtale. Det er tilstrækkeligt at belyse Visernes Lødighed med et enkelt Vers:

I Fjor jeg havde mig en Ven,
men i Aar har en anden taget den.
Hun var vel ej saa rare,
saa lod jeg hende fare.
jeg faar mig vel en anden Ven igjen.

Forfatteren faar Lejlighed til at bemærke, at Toskillings-viserne er et sørgeligt Vidnesbyrd om den daværende Folke-poesi. Af Indhold var de fleste af dem dog ganske uskyldige — ligesom det Slag Trekort, hvormed nogle i Borgestuen fik Tiden til at gaa. Kl. 10 kom Ladefogden med sin Lygte og forkyndte, at det nu var Sengetid. Anden Pinsedag var der Skovbal for alle Folkene. Paa en rund, jævn Plads med en Bøg i Midten svang Karlene i hvide Skjortærmer Pigerne med de flagrende Silkebaand. Ved den ene Side af Pladsen stod Spillemanden med sin Fiol. I nogen Afstand betragtede Herskabet det brogede Skue. Festen sluttede med, at de alle med Spillemanden i Spidsen syngende marscherede hjem til Gaarden i Takt til »Den tapre Landsoldat«.

Forfatteren belyser ogsaa de mindre gode Forhold, som hørte Tiden til. Forældrene bestemte, hvem Børnene skulde giftes med. Bejleren maatte henvende sig til Pigens Fader; sagde han nej, bøjede de unge sig som Regel. I »Enken« bliver den unge, kønne Sofie af sin handlekraftige Moder henlovet til den fordrukne Gaardmand Søren Jensen paa følgende Vilkaar: Medgiften skal være 1500 Daler i rede Penge, en Ko, 50 Alen Hørlærred og Klæder til to Senge, et godt Klædeskab og en Dragkiste. Søren forlangte dog 1600 Daler i rede Penge, og de enedes da om at »brække« de 100. Først da denne Enighed var opnaaet, fik Sofie at vide, hvad der forestod hende. En Del af Bønderne kunde ikke holde Maade med den billige Brændevin. I »Søren Pedersen og hans Familie« fortælles om en saadan Mand. Søren Pedersen sætter først sin gode Gaard til, derefter sit Liv, efter at han i Fuldskab havde været i Slagsmaal. Hans Enke Ane skal nu sørge for fire ukonfirmerede Børn. Hun samler Aks om Efteraaret og sidder ved sin Rok om Vinteren. Men da Børnene bliver større, kan hun ikke tjene tilstrækkeligt og maa under sine egne og sin store Datters Taarer sy en Tiggerpose, som Børnene derefter maa gaa med fra Gaard til Gaard.

Ogsaa i »Løbetossen« faar man et Indblik i Tidens sociale Forhold. En fattig, forældreløs Dreng er af Forstanderskabet anbragt hos onde Folk. Hver Dag maa han ud med Tiggerposen. Blev Udbyttet ringe, fik han Hug. Han løber fra sin onde Plejemoder, men bliver af en haardhjertet Mand sendt tilbage og skal nu have »Skolestraf«. Præsten, Skoleforstanderen og Plejemoderen er til Stede i Skolestuen, mens Præsten holder Forhør, og mens Degnen derefter eksekverer Straffen: Tamp, indtil Præsten sagde, det kunde være nok.

Der er adskilligt i denne Fortælling, som peger hen mod Aakjær. Fortællingen om Hyrdedrengen leder ogsaa Tanken hen paa Aakjær, som i »Hyrdedrengen, som skulde i Sko-

ven«, ligeledes har skildret Vogterdrengenes Kaar. Men i Aakjærs Fortællinger er der en stærkere Brod og en tydeligere Tendens end hos Anton Nielsen, der aldrig kan nænne, at det hele ikke til sidst skal ende godt.

Anton Nielsen er den første sjællandske Dialektforfatter. Hans ypperste Dialektfortælling er »Kaffesladder«. To halvgamle Koner sidder i fortrolig Samtale ved en Lerspølkum med Kaffe. Der sker ikke meget i den Historie, men Samtalen er gengivet med en Sikkerhed, som viser Forfatterens Fortrolighed med den sjællandske Bondes Tale. — Ogsaa i »Forlovelsesgildet i Næsby« er der fortræffelige Enkeltheder paa Dialekt.

Anton Nielsen havde Sans for at opfange ejendommelige Ord og Talemaader. Af pudsig Virkning er Ole Ligeglads staaende Vendinger: »Ja, det er en viis Vej« og »Ja, det kan nok hændse«. — Naar Hesteprangeren Kristen i »Søren Pedersen og hans Familie« vil bekræfte noget, hvorom der ikke kan være nogen Diskussion, siger han: »Ja, det er noget, som er!« — I øvrigt er Fortællingerne istrøet mange sjællandske Ord som f. Eks. *Stumpe,* et Stykke Mad, *skalu,* undselig, *Kvinde,* Hustru o. s. v.

Anton Nielsen var Hjemstavnsdigter, inden Hjemstavnsdigtningen brød igennem, og enkelte af hans Historier peger frem mod Thorkild Gravlund.

Den kønneste af hans Fortællinger er maaske »En Kjærestehistorie«. Den staar i 1. Del, som udkom 1861, og er altsaa skrevet kort efter, at han kom til Munkebjergby.

Den unge Pige Marie er overordentlig fint tegnet. Hun elsker den muntre Jørgen, som egentlig ikke er hendes Kærlighed værd og en Tid svigter hende, men hun vinder ham til sidst ved sin opofrende, udholdende og rene Kærlighed. Men tunge Timer har hun, mens hun nynner paa den sjællandske Vise:

Hvor kan man plukke Roser,
hvor ingen Roser gror;
hvor kan man finde Kjærlighed,
hvor Kjærlighed ej bor.

Man har gættet paa, at han i Marie har tegnet sin Ungdomskærlighed. Men det er utænkeligt, at Anton Nielsen i de første Aar af sit Ægteskab har villet føre hende ind i sine Fortællinger. Derimod er det sandsynligt, at han i Marie har villet skildre sin Hustru.

Den sidste Fortælling i 3. Del, som udkom 1863, hedder »De Hellige«. I Aaret 1861 stiftedes Indre Mission. To af de stiftende Personer, Vilhelm Beck og den unge Præst Johannes Clausen i Stenlille, boede i Nærheden af Munkebjergby, og Anton Nielsen droges mod den nye Bevægelse — ligesom Hovedpersonen i »De Hellige«, Gaardmandskonen Kirstine. I øvrigt har han i den unge Vækkelsesprædikant fra Voldby villet tegne et Billede af Johannes Clausen, som han satte megen Pris paa.

1864 udgav han »Tre Fortællinger«, hvoraf den første, »Malene«, er den betydeligste og har gode Skildringer af Naturen og af Bondeliv fra Faderens Barndomsegn ved Kalundborg. De to sidste præges af Forfatterens varme Sympati for Indre Mission samt af, at de er skrevet i Krigens Tid, idet Afsnit af dem foregaar i Felten.

V

I Aarene efter 1864 oprettedes en Række Højskoler i grundtvigsk Aand. Man vilde vække og udvikle Ungdommen og saaledes vinde indadtil, hvad man havde tabt udadtil. Ludvig Schrøder blev Forstander for Askov Højskole, Jens Nørregaard for Testrup Højskole, og Ernst Trier begyndte efter Opfordring af Pastor N. J. Hoff, Vallekilde,

og efter Grundtvigs Tilskyndelse i Aaret 1865 en Højskole i Vallekilde. Samme Aar talte Trier ved en Skovfest i Konradinelyst Skov ved Ruds-Vedby. Anton Nielsen var til Stede, og de to Mænd stiftede Bekendtskab med hinanden. Ernst Trier var glad for at træffe Anton Nielsen. Han havde læst »Fra Landet« og vilde gerne have Forbindelse med en Mand, der havde et saa indgaaende Kendskab til sjællandske Bønders Ejendommelighed, og som havde Indflydelse blandt dem. Kort efter Skovfesten besøgte Trier Anton Nielsen i Munkebjergby, og de fik en lang Samtale om Folkehøjskolen samt om Menneskelighed og Kristendom. Trier blev der om Natten, og den næste Dag kørte Anton Nielsens Karl, Peter, ham paa Vej til Vallekilde. Den impulsive Højskoleforstander gav sig nu til at tale med den ellers noget dvaske og gnavne Peter om Højskolen. Da Karlen kom hjem, skinnede hans Øjne, og han lod ikke Anton Nielsen faa Ro, inden han havde lovet at hjælpe ham til at komme paa Højskole. I Fortællingen »Om Hans, der kom paa Højskolen« 1867 har Anton Nielsen skildret Trier og hans Samtale med Karlen.

Trier havde en stærk Tro paa, at han ved Ordets Magt kunde forandre de unge, som kom paa hans Skole. Anton Nielsen blev grebet af dette og indbød Sognets Ungdom til Møder i Skolen, hvor bl. a. Trier kom og talte.

Triers Paavirkning sporedes snart. En Dag, da Anton Nielsen besøgte sine Forældre, var han usædvanlig glad, næsten overgiven. Moderen spurgte, næsten forarget, hvad der dog var i Vejen med ham, og han svarede: »Jeg tror, at det er, fordi jeg er blevet saa gode Venner med Vorherre!«

I Fortællingen »En Moder« i »Bondeliv«, 1866, skildres en Knøs, som tjener paa en Herregaard, og som der, fristet af daarlige Kammerater, skejer ud. Hans Moder formaner ham og siger: »Du maa se at blive gode Venner med Vorherre!«

Snart begyndte Anton Nielsen ogsaa at tale om, at det var en større Opgave at være Ungdomslærer end at være Børnelærer.

I Aaret 1866 sendte den fynske Bonde, Digteren Mads Hansen, sin første Digtsamling til Anton Nielsen, som takkede og skrev, at de maatte træffes. Samme Sommer besøgte da Mads Hansen, sammen med den fynske Forfatter Peder R. Møller, Anton Nielsen i Munkebjergby Skole.

Mads Hansen betroede nu Anton Nielsen, at han meget gerne vilde have en Højskole oprettet i sin Hjemegn. De havde opfordret Skolebestyrer Chr. Bredsdorff, København, til at blive Leder af den, men han havde ikke givet endeligt Svar. Mads Hansen selv havde aldrig set en Højskole og vilde gerne en Tur til Vallekilde. Anton Nielsen tilbød at køre dem derhen. De blev godt modtaget af Trier og fik en længere Samtale om, hvordan man skulde drive Højskole. Længe var de enige, men saa kom Mads Hansen til at sige, at man ogsaa burde synge flerstemmige Sange og spille Dilettantkomedie. Da blev Trier meget opbragt; men Mads Hansen holdt paa sit. De raabte højt og slog i Bordet og talte begge paa een Gang. Anton Nielsen og Peder R. Møller listede ud af Stuen.

Bredsdorffs Svar blev et Nej. Anton Nielsen og Mads Hansen havde været saa meget inde paa Sagen, at det nu hurtigt blev bestemt, at Anton Nielsen skulde være Forstander for den nye sydfynske Højskole. Han fik det nu ordnet saadan, at han skulde tilbringe en Vinter paa Vallekilde for der at leve sig ind i Højskolelivet. Vinteren 1867—68 tilbragte han paa Vallekilde, og i Maj 1868 begyndte han sin ny Gerning som Forstander paa Vesterskjerninge Højskole.

Anton Nielsen havde oprindelig været betænkelig, fordi han følte, at han havde for faa Kundskaber. Hans Forældre syntes ikke om, at han forlod sit gode Embede for at gaa

til noget usikkert. Ogsaa Trier fraraadede ham i Førstningen at tage mod Tilbudet; men Anton Nielsens Lyst til at blive Højskolemand var stærk. Han følte, at her var et Kald til ham.

Men hans Hustru fulgte ikke med. Hun kunde ikke følge ham i hans nye kirkelige og folkelige Syn, og da hans Folkelighed nu medførte, at de skulde være eet med Bonden i det daglige Liv, kom det til stærke Brydninger. Anton Nielsen kunde være stejl og uimodtagelig over for andres Synspunkter. Slægtninge, som besøgte dem 1866 i Munkebjergby, fortæller, at de næsten ikke sagde et Ord til hinanden. Efterhaanden viste det sig, at de var for forskellige i Livssyn og Naturel. Lise flyttede til Nakskov, hvor hendes Moder og Broder boede, og her var hun i flere Aar Asylbestyrerinde. Hun vedblev dog at holde af Anton Nielsen og opsøgte ham flere Gange paa Fyn for at faa ham til at genoptage Ægteskabet, men han vilde ikke. Skilsmisse blev der dog aldrig, men de separeredes 1883. Da Broderen i Nakskov senere blev Præst i Jylland, flyttede hun med sammen med sin Moder. En Tid boede hun i København. De sidste Aar, da hun led af Vattersot, tilbragte hun hos Broderen Ditlev Gøtzsche, som var Præst i Everdrup ved Præstø. Her døde hun 1895. I hendes Følelser for Anton Nielsen var der efterhaanden megen Bitterhed. Men hun bevarede de to Digte fra Forlovelsestiden som Minde om den korte, lykkelige Tid, som blev hende til Del.

Da Anton Nielsen fik at vide, at hans Hustru var død, skrev han til hendes Broder i Everdrup: »Vi har haft mange tunge Timer. Jeg haaber, at hun før sin Død har tilgivet mig den ulykkelige Fejltagelse med det Ægteskab. Jeg har bedt Gud, at han vilde vende mit Hjerte til hende, men jeg blev ikke bønhørt!«

I et Digt af Anton Nielsen, skrevet i Anledning af Mads

Hansens Bryllup, findes følgende Linier, der er som skrevet med hans eget Hjerteblod:

Som blind kan tale om Farvers Pragt,
Som døv kan tale om Toners Magt,
saa kan om Lykken jeg kvæde.

VI

Gennem Foredrag, Samtaler og Samliv med Højskoleelever søgte den ensomme Mand i en Aarrække Erstatning for et Hjem. Men han vilde videre ud med sine Tanker end til den Kreds, som søgte hans Skole. Derfor skrev og skrev han, lige til han døde. Gennem sine Historier talte han ogsaa til sine gamle Elever.

Bjørnstjerne Bjørnson besøgte Vallekilde den Vinter, Anton Nielsen var der, og Anton Nielsen læste ved den Lejlighed en af sine Fortællinger for den store norske Digter. Bjørnson bemærkede efter Oplæsningen, at Hovedpersonen i Historien var skildret ens første Gang, man hørte om ham, og sidste Gang — mange Aar efter. »Men der foregaar altid en Udvikling med et Menneske i en Aarrække,« sagde Bjørnson. Anton Nielsen mente, at Bjørnson havde begaaet samme Fejl med Aslak i »Synnøve Solbakken«. — »Nej,« sagde Bjørnson, »for Aslak er mere ond som voksen end som Dreng!«

Psykologiske Skildringer, Problemers Løsning paa troværdig Maade var ikke Anton Nielsens Styrke. Men han har givet os en Række Virkelighedsskildringer af sjællandsk Bondeliv, som endnu i Dag er af kulturhistorisk Interesse. Og han er en af Banebryderne for realistisk Folkelivsskildring. Han var den første, man lagde Mærke til af de saakaldte Skolelærerforfattere. Og han var den betydeligste af dem.

Da Anton Nielsen blev Grundtvigianer og Højskolemand, fik hele hans Liv en ny Retning. Og han gav sin Skole et Særpræg, idet Hjemmet og Skolen hos ham var eet. Men Højskolemanden tog efterhaanden Magten fra Forfatteren. Han blev ved at skrive Bondefortællinger, men det nye Maal, han nu satte sig: Gennem sine Skildringer af Bønderne at føre dem fremad i Menneskelighed og Kristendom! skadede hans Forfatterskab.

Henrik Pontoppidan har i en Nekrolog over Anton Nielsen — ud fra sin Indstilling — karakteriseret dette Forhold saaledes: »Naar det da siges, at heller ikke Anton Nielsen fuldbragte, hvad han i sin Ungdom syntes at forjætte, men at den snigende Sot, som tidligt eller silde undergraver os alle i dette kære lille Samfund af Præste- og Degnesønner, ogsaa stækkede hans Aands Kraft, før den ret fik sig udfoldet, efterlader han sig dog i det mindste eet Værk, der vil sikre hans Navn mod tidlig Forglemmelse.«

Henrik Pontoppidan har vel ikke Ret i, at Anton Nielsens Aands Kraft var stækket. Den blev blot nu i højere Grad end tidligere sat ind paa Folkevækkelsens og Folkeopdragelsens Omraade.

I Bogen »Livet paa Landet« 1871 findes en Fortælling »Den nye Adel«, hvori han giver Udtryk for sit nye Livssyn: Bondestanden vil gennem kirkelig og folkelig Vækkelse blive Danmarks nye Adel. Grev Rosenfeldt repræsenterer den gamle Adel, og han bliver meget vred over, at Sønnen Grev Ferdinand kommer sammen med en ung Bondekarl, og at han vil gifte sig med en Præstedatter. Grev Ferdinand, der en Vinter er paa Højskole for helt at tilegne sig det folkelige Syn, er Talsmand for dette over for den gamle Greve. Men Brydningerne mellem dem fører ikke til Enighed, men til et Brud — ligesom mellem Anton Nielsen og hans Hustru.

Anton Nielsen selv kendte sin Begrænsning og giver kønt Udtryk herfor i et Indledningsdigt til »Livet paa Landet.« Han skildrer Spurvene, som henter Korn til de smaa. Anton Nielsen sammenligner sig med Spurvene. Ogsaa han vil gerne dele ud til *sine* smaa:

Jeg kvidrer med, du lille muntre Kræ,
med mine Toner, som de nu kan blive;
der samles vel omkring mit Tjørnetræ
en lille Flok, som de kan Glæde give.

Jeg deler ud, for jeg har ogsaa smaa,
hvert Korn, jeg fandt paa Bondens Mark og Veje;
og kan det hjælpe dem til Vækst at faa,
det er den bedste Løn, som jeg vil eje.

»At hjælpe dem til Vækst at faa«: Det var nu Maalet for hans Forfatterskab.

Sammenligningen med Spurvene findes ogsaa i Titlen paa hans eneste Digtsamling: »Spurvekvidder« af 1873. Heri findes den smukke Aftensang »Ved Solbjergslag«, som er skrevet 1869. Anton Nielsen vilde i nogle af Versene føre et symbolsk Forsvar for de mindre Sangere og Forfattere. Han havde lagt Mærke til, at Spurven havde sin Tilhørerkreds lige saavel som Nattergalen. I disse Vers, som er udeladt i Sangbøgerne, staar der:

I Morgengry
i Hyldebusken, ved Hyttens Ly,
der sidder Spurven, den Fattigmand,
hans Tale viser hans ringe Stand;
de store, kloge foragte maa
den Spurv saa graa.

I Morgengry
de Smaabørn vaagne, som født paa ny
i stakket Skjorte, paa bare Ben,
de spille om paa den kolde Sten;
de hilser Spurven med Smil igen:
Godmorgen Ven!

I Morgengry
ved fattigst Hytte, i fattig By
der priser Spurven sit ringe Kaar,
at Barnehjerter ham godt forstaar;
af Kvidder og Jubel der paa engang
bli'er Morgensang.

Spurven er her hele Aaret, men Anton Nielsen havde Trækfuglesind i sig. Han besøgte Svejts, Tyskland, Østrig, Frankrig, Rusland, Finland, ja selv til Nordamerika naaede han. Han fik det Ankerske Legat og besøgte paa dette Rom. Uro i Sindet beholdt han altid. Rejseskildringer og Erindringer om sit Liv har han givet i en Række Bøger. Den 6. Marts 1897 døde han i Østerskjerninge, hvor han paa sine gamle Dage havde købt et Hus.

Paa de Mindesten, som er rejst for ham i Ollerup og Uggerløse, staar følgende Linier:

At kvidre som Spurv ved Bondens Tag,
at sprede lidt Lys i hans tunge Dag,
at lette hans Byrder, som trykke,
det blev min Lod og min Lykke.

Artiklen om Anton Nielsen er udarbejdet paa Grundlag af følgende Bøger:

Forfatteren Anton Nielsen

Anton Nielsen: Gamle Nielsen.
— — : Landsbyliv i Trediverne.
— — : Seminarieliv i Fyrrerne.
— — : Skolemesterliv.
— — : Fra Landet.
— — : Bondeliv I—III.
— — : Livet paa Landet.
— — : Spurvekvidder.
— — : Hvorledes jeg blev Forfatter. (Sorø Amtstidende 29. December 1892).
E. Skovrup: Anton Nielsen. »I Hjemmet« 1857—61.

Desuden paa Meddelelser fra fhv. Skolebestyrer, cand. theol. M. Gøtzsche, Jægerspris, der bl. a. har stillet Digtene fra Forlovelsestiden til Raadighed. — Endvidere takker jeg Proprietær Christensen, Gierslev, Pastor Friis, Sorø, tidligere Munkebjergby, Førstelærer Jensen, Munkebjergby, Gaardejer N. P. Eliassen, Døjringe, samt Pastor Kjelstrup, Everdrup, for venlig Besvarelse af Spørgsmaal.

J. H.